

правових актів, виданих військовою адміністрацією Гетьманщини, є їх переважно індивідуальний характер.

Ключові слова: Українська національна революція 1648–1676 рр., Гетьманщина, Запорозька Січ, система джерел права, норми звичаєвого права, усні і писані правові акти, індивідуальні правові акти.

Худояр Л. В. Деинтеграционные процессы в украинском праве времен Украинской национальной революции 1648–1676 гг.

Освещаются факторы, обусловившие деинтеграционные процессы в украинском праве времен Украинской национальной революции 1648–1676 гг. Рассматриваются особенности систем источников права автономных государственных образований — Гетманщины и Запорожской Сечи. Обращается внимание на место и роль норм устного обычного права и писаных источников права. Отмечается, что характерной чертой большинства правовых актов, изданных военной администрацией Гетманщины, является их преимущественно индивидуальный характер.

Ключевые слова: Украинская национальная революция 1648–1676 гг., Гетманщина, Запорожская Сечь, система источников права, нормы обычного права, устные и писаные правовые акты, индивидуальные правовые акты.

Hudoyar L. The processes of the deintegration in Ukrainian law in era of the Ukrainian national revolution 1648–1676

Highlights the factors that will determine the processes of the deintegration in Ukrainian law in era of the Ukrainian national revolution 1648–1676. The features of the sources of law autonomous public entities — Hetman and the Zaporozhzhya Sich. Attention is drawn to the place and role of customary law norms oral and written sources of law. It is noted that a feature of most legal acts issued by the military administration of the Hetman is their most individual character.

Key words: Ukrainian national revolution 1648–1676, Hetman, Zaporozhzhya Sich, the system of sources of law, customary law, oral and written acts, individual acts.

УДК 340.1

*Наталія Володимирівна Червінська,
здобувач відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Зовнішньополітичний курс України як правової держави, спрямованої на вступ до Європейського Союзу (далі — ЄС), безпосередньо пов'язаний з удосконаленням національного законодавства у розрізі європейських цінностей.

Дієвість реформування правової системи України значною мірою залежить від врахування основних правових цінностей, напрацьованих людством. Зокрема, це впливає на ефективність входу України в європейський правовий простір. Важливу роль у цих процесах відіграють європейські цінності, основне місце серед яких посідають загальнолюдські принципи права. Приведення у відповідність до міжнародних, зокрема європейських, стандартів правової системи України впливатиме на ефективність її розвитку загалом та правового регулювання зокрема. Тому однією з головних проблем сьогодення є утвердження принципів, норм і цінностей європейської цивілізації.

Для України процес правової інтеграції в Європу став стимулом для розвитку внутрішнього законодавства, особливо це стосується виховання поваги до прав людини й основоположних свобод. Законодавчий досвід, накопичений Європою у сфері захисту прав людини, правозастосовна практика Ради Європи, що базуються на основоположних конвенціях Ради Європи — Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейської соціальної хартії (переглянутої), Європейській хартії місцевого самоврядування — допоможуть утвердитися в Україні принципам верховенства права, універсальності прав людини, механізм захисту прав людини Європейським судом з прав людини (далі — Суд).

Реальний захист прав людини належить до найгостріших проблем української дійсності. Конституційне прагнення розвивати і зміцнювати демократичну державу неможливо реалізувати без утвердження у суспільній свідомості і соціальній практиці невідчужуваних прав і свобод людини, нормативного закріплення їх гарантій. Ось чому необхідно звернутися до ефективності законодавства з огляду на захист фундаментальних прав, особливо в контексті євроінтеграційних прагнень України.

Наведене вище визначає наукову корисність та актуальність дослідження обраної теми.

Вагомий внесок у вивчення окресленої проблеми зробили М. Байтін, С. Бобровник, Н. Влащенко, П. Давидов, С. Кашкін, М. Козюбра, В. Копейчиков, М. Маліков, П. Недбайло, Н. Оніщенко, П. Рабінович, Р. Русінова, Ю. Решетов, І. Самощенко, А. Семідко, І. Ємець, Р. Філоненко, А. Шабуров, Ю. Шемшученко та ін.

Метою статті є дослідження проблем ефективності законодавства та захисту прав людини в контексті європейських цінностей.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі — Угода про асоціацію) виводить на новий, більш високий рівень взаємодію між її сторонами як безпосередньо у сфері розвитку громадянського суспільства, так і (враховуючи системний характер цього акта) стосовно активізації громадської участі в інших галузях співробітництва та досягнення її основних цілей. Угода про асоціацію спрямована на консолідацію демократичних реформ, а саме: реформи судової системи, поваги до верховенства права і прав людини, прозорості та демократичної відповідальності, а також підвищення участі громадян у публічному прийнятті рішень в Україні.

Прийнявши Конституцію України у 1996 р., наша держава визнала та взяла під свій захист права і свободи людини та громадянина. Відповідно до ст. 3 Основного Закону права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [4]. Повага та захист прав людини є одним із керівних напрямів діяльності ЄС відповідно до цілей та принципів цієї організації, закріплених в установчих договорах. Будь-яка європейська країна, яка дотримується принципів свободи, демократії, поваги прав людини та основних свобод, а також верховенства права, може звернутися до ЄС із заявою про членство, як це передбачено статтями 6 та 49 Договору про ЄС (далі — ДЕС) [5, с. 527–691].

Питання захисту прав людини завжди стояли на порядку денному у відносинах між ЄС та Україною. Так, ст. 2 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами 1994 р. (далі — УПС) передбачала, що «повага демократичних принципів та прав людини, як зазначено, зокрема, в Хельсінському Заключному акті та Паризькій Хартії для нової Європи, так само як принципів ринкової економіки, включаючи ті з них, що були проголошені в документах Боннської Конференції НБСЕ, є основою внутрішньої та зовнішньої політики Сторін та становить істотний елемент партнерства та цієї Угоди» [6, с. 33]. Отже, під час утвердження України як правової держави та формування у ній громадянського суспільства, найважливішим завданням права є утворення і закріплення юридичного режиму, який сприяв би повній та безперешкодній реалізації прав і свобод людини та громадянина.

У сучасній юридичній науці термін «цінності» немає однозначного тлумачення. Більшість авторів під цінністю тих або інших явищ розуміють їхню здатність задовольняти ті або інші соціальні потреби. Цінність, як правило, вчені-філософи визначають через поняття блага, достоїнства (гідності), значущості (значимості) [1, с. 2]. На нашу думку, європейські ідеали є переважно загальнолюдськими, а їхня європейськість часто полягає лише в тому, наскільки їх готові втілювати і відстоювати самі європейці. Тому, як слушно зазначає С. Кашкін, правильно говорити про

ціннісні принципи, які являють собою моральні початки європейської, а по своїй природі й світової цивілізації [3, с. 92].

Фундаментальною основою існування і функціонування ЄС є прихильність його загальним для всіх держав-членів ідеалам, цінностям, принципам, які утворюють морально-правову основу всього інтеграційного об'єднання. Говорячи про основні принципи ЄС як основні засади цієї правової системи, які визначають зміст його правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності загалом та його держав-членів зокрема, слід розглядати їх у контексті двох історичних етапів — до Лісабонського договору і після. Договір про реформи ввів нову правову категорію — категорію цінностей. Раніше у ст. 6 ДЄС йшлося: «Союз заснований на принципах свободи, демократії, повазі прав людини та основних свобод, а також верховенства права — принципів, спільних для держав-членів». На сьогодні ст. 2 ДЄС закріплює положення про те, що: «Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини <...>. Ці цінності є спільними для держав-членів...». Про засади йдеться у ст. 6 ДЄС: «Союз визнає права, свободи та принципи, викладені в Хартії Європейського Союзу про основні права від 7 грудня 2000 р. <...>. Основні права, як вони гарантовані Європейською Конвенцією про захист прав людини та основних свобод і як вони впливають із загальних для держав-членів конституційних традицій, входять у зміст права Союзу в якості загальних принципів».

17 липня 1997 р. Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі — Конвенція). Власне, з цієї дати для України розпочався якісно новий етап правового розвитку і реформування, зміст якого полягає у наближенні національної правової системи до європейських стандартів шляхом перенесення європейських правових цінностей, що здебільшого набувають свого практичного втілення у прецедентному праві Суду, на український ґрунт.

Що стосується стану реального забезпечення європейських принципів у правовій системі України, то ми змушені констатувати, що до ідеального стану ще далеко, проте не можна не відзначити впевнені кроки у цьому напрямку.

Наприклад, прийняття Україною Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» стало безперечно значним кроком на цьому шляху. Ним визначається порядок виконання в Україні рішень Суду [2]. Необхідно звернути увагу, що серед держав — учасниць Конвенції, цей законодавчий акт аналогів немає.

Станом на 30 листопада 2014 р. на розгляді Суду перебувало 71 600 справ проти держав — сторін Конвенції. Із них 13 600 справ — проти України, що становить 13,3 % від загальної кількості справ. У порівнянні з іншими державами Україна перебуває на першому місці за кількістю справ, що перебувають на розгляді Суду [8]. Це, на нашу думку, може бути показником недостатньої ефективності права в Україні. Водночас забезпечення громадянам права на звернення до Суду, відсутність перешкод з боку держави та реальне виконання його рішень свідчить про спрямованість правової політики держави на підвищення ефективності права і затвердження європейських принципів у правовій системі.

Без сумніву, Конвенція закріплює найвищі цінності людства — фундаментальні права й основоположні свободи людини, інтерпретовані Судом, безперечно, становлять ядро як наднаціонального, так і національного права. Тому ми підтримуємо позицію, що спільні цінності, про які йдеться, не є витворами певної культури, що змінюються від епохи до епохи, чи суб'єктивними поглядами окремих індивідів, а являють собою загальноцивілізаційну, загальнокультурну цінність, незалежно від націй, ідеологій, релігій.

На жаль, практика застосування законів та будь-яких інших нормативних актів свідчить, що законотворці у своїй діяльності дуже мало і вкрай поверхово спираються на усталені й активно сприйняті світовим співтовариством норми моралі та справедливості, основоположні права людини з пріоритетом її природних прав, зрештою — на принцип верховенства права в суспільстві, який знайшов декларативне відображення у Конституції України. Всього цього можна було б поступово позбутися і вивести законодавство (в широкому розумінні) на пристойний у цивілізованому суспільстві рівень, якби в країні запанувала чітко і досить жорстко висловлена політична воля щодо твердого переконання у необхідності утвердження реального принципу верховенства

права, зокрема, через зміцнення законності (саме законність через верховенство права, а не навпаки).

Європейські цінності — це важливий здобуток не лише Європи, а й усього людства, це унікальне явище, найбільш досконале на сьогодні вираження філософського, релігійного та морального розвитку різних епох і народів, засноване на загальнолюдських ідеалах та прагненнях. Тому орієнтація на європейські стандарти сприятиме істотному цивілізаційному успіху нашого суспільства.

Погоджуючись із тим, що в сучасних умовах цілі та завдання правового регулювання істотно змінилися, вважаємо обґрунтованим твердження Я. Шевченко, що апофеозом досягнення ефективності законодавства є досягнення суспільної мети, яка полягає в побудові громадянського суспільства, захисті прав людини, зміцненні правопорядку, реалізації політики ринкової трансформації національної економіки України [7, с. 26]. Такий телеологічний підхід відповідає процесам формування в Україні правової демократичної державності. Вихідною телеологічною позицією при оцінці ефективності законодавства має стати ступінь досягнення суспільної мети.

З проблемою ефективності законодавства пов'язане питання дотримання і захисту прав людини. У зазначеному аспекті важливою є юридико-технічна якість законодавства як одна з умов його ефективності. Адже саме закони встановлюють права, свободи й обов'язки особи, визначають межі та підстави обмеження прав і свобод державою. Дотримання вимог юридичної техніки в процесі правотворення є запорукою створення якісного законодавства.

У ЄС зустрічаємо низку актів, присвячених якості законодавства та юридичній техніці. Радою ЄС 8 червня 1993 р. було прийнято Резолюцію щодо якості проектування законодавства ЄС, нею встановлювались певні критерії, на відповідність яким мають перевірятися тексти проектів актів Ради ЄС. Ці критерії такі: 1) термінологія акта має бути чіткою, простою, лаконічною і небагатозначною; слід уникати непотрібних аббревіатур, жаргону та надто довгих речень; 2) слід уникати нечітких посилань на інші тексти, а також перехресних посилань, оскільки вони ускладнюють розуміння тексту; 3) різні положення акта мають узгоджуватись один з одним; слід використовувати однакову термінологію тощо [9]. Згодом було прийнято Міжінституційну угоду від 20 грудня 1994 р. щодо прискореного методу роботи з офіційної кодифікації законодавчих текстів [10]. Відповідно до неї офіційна кодифікація — це процедура анулювання актів, що підлягають кодифікації і перенесення їх в єдиний акт без жодних самостійних змін цих актів.

22 грудня 1998 р. було прийнято Міжінституційну угоду про загальні правила якості проектування європейського законодавства [11]. Вона містить загальні правила проектування, вимоги щодо проектування різних частин акта, вимоги щодо внутрішніх і зовнішніх посилань, вимоги щодо законів, які вносять зміни в інші закони, вимоги, що стосуються заключних і перехідних положень, анулювання і додатків. Ще один документ — Міжінституційна угода від 28 листопада 2001 р. про структурованіше використання техніки перегляду правових актів [12]. Відповідно до неї перегляд полягає у прийнятті нового правового акта, який об'єднує в єдиний текст діючі зміни, внесені до попереднього акта та незмінені положення цього акта. При цьому новий правовий акт замінює та анулює попередній акт.

У 2003 р. було прийнято Міжінституційну угоду про кращу правотворчість [13]. Зокрема, угода містить розділ під назвою «Покращення якості законодавства», в якому передбачено проведення попередніх консультацій, аналіз впливу законодавства, узгодженість законодавчого тексту.

Таким чином, для покращення якості законодавства України ці та інші міжнародні правові акти було б доцільно використовувати у практиці українського законотворення.

На нашу думку, цінності у законодавстві слід сприймати як шкалу виміру рівня його ефективності. Тому цінність у законодавстві — це те сутнісне, що дозволяє законодавству залишатися самим собою. Критерієм цінності законодавства є особистість, яка «саморозвивається». Тобто законодавство має цінність, якщо воно прямо чи опосередковано сприяє «самоздійсненню» і «самотворенню» людини в історії, якщо насправді сприяє народженню нових можливостей для розвитку людини і суспільства. Отже, законодавство може відповідати вимозі ефективності лише тоді, коли технологічно забезпечує максимальний ступінь захисту прав людини, повною мірою відповідає європейським стандартам і конвенційним зобов'язанням України щодо захисту прав людини.

Виняткового значення набуває усвідомлення справжньої ролі європейських цінностей для підвищення ефективності законодавства. Це саме той випадок, коли є можливість прийняти ефек-

тивний і стабільний закон. У свою чергу, все це ставить перед Україною питання про необхідність удосконалення власної системи захисту прав людини, оскільки відповідно до критеріїв вступу до ЄС лише держава із відповідним рівнем дотримання прав та основоположних свобод людини може стати повноправним членом ЄС.

На основі викладеного вище слід наголосити, що при вивченні будь-яких явищ суспільного життя, у тому числі й проблем ефективності законодавства, необхідно виходити з об'єктивних передумов виникнення цих явищ. Тому аналізу ефективності законодавства обов'язково повинне передувати попереднє вивчення таких питань, як поняття «цінностей», «вплив європейських цінностей на ефективність законодавства», «відповідність законодавства і конкретних норм права європейським цінностям» та ін.

Для законодавства України європейські цінності відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки узагальнюють базові тенденції правових норм. У той же час сучасна українська юриспруденція не вирішила складне, але важливе питання розробки та втілення у правову дійсність концепції використання потенціалу європейських цінностей у процесі створення та реалізації нормативно-правових актів, що згодом відображається на ефективності законодавства.

Система чинного законодавства повинна своїм змістовним нормативним наповненням відповідати європейським цінностям. Якщо певні нормативно-правові акти розроблено і прийнято законодавцем без врахування європейських цінностей, то вони не забезпечуватимуть ефективного регулювання суспільних відносин і їх, зрештою, потрібно буде або скасовувати, або вдосконалювати.

Крім того, однією з умов ефективності законодавства є внутрішнє переконання індивіда у правоті чинного законодавства, а це можливо тільки за умови, якщо воно відповідає соціально-психологічним і культурно-історичним засадам суспільства.

Європейська інтеграція на всіх етапах розвитку супроводжувалася високим рівнем правового регулювання, що безпосередньо пов'язано з ефективністю самого законодавства ЄС та процесу його створення. Прагнення України стати повноправним учасником європейської інтеграції обумовлює необхідність приведення вітчизняної законотворчості до загальновизнаних європейських стандартів.

Міжнародне співробітництво може бути ефективним лише за умови взаємної довіри та подібності культури, що ґрунтується на однакових стандартах, законах, процедурах і — найголовніше — спільних цінностях.

Список використаних джерел

1. *Давидов П. О.* Право і моральність як соціальні цінності [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/2_2005/articles/stat32.html.
2. *Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
3. *Кашкин С. Ю.* Лиссабонский договор и основные тенденции и перспективы развития европейского права / С. Ю. Кашкин // Журнал зарубежного права и сравнительного правоведения. — М., 2008. — № 2. — С. 83–96.
4. *Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. *Лисабонські консолідовані договори про Європейський Союз і функціонування Європейського Союзу* // Право Європейського Союзу : підруч. / за ред. В. І. Муравйова. — К., 2011. — С. 527–691.
6. *Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 1994 р* // Україна — Європейський Союз : зібрання міжнародних договорів та інших документів (1991–2009) / за заг. ред. С. О. Камишева (кер. групи) та ін. — К., 2010. — С. 31–75.
7. *Шевченко Я. М.* Зміст еволюції цивільного законодавства і проблема утвердження цивільного права в українському суспільстві // Еволюція цивільного законодавства України: проблеми теорії і практики / Я. М. Шевченко та ін. ; за заг. ред. Я. М. Шевченко. — К. : Юридична думка, 2007. — С. 5–27.
8. *Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського Суду з прав людини у 2014 році* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/9329>.

9. *Official Journal* C 166, 17/06/1993 P. 0001–0001.
10. *Official Journal* C 102, 04/04/1996 P. 0002–0003.
11. *Official Journal* C 073, 17/03/1999 P. 0001–0004.
12. *Official Journal* C 077, 28/03/2002 P. 0001–0003.
13. *Official Journal* C 321, 31/12/2003 P. 0001–0005.

Червінська Н. В. Ефективність законодавства та захист прав людини у контексті європейських цінностей

Автор досліджує проблеми ефективності законодавства в розрізі європейських цінностей. У центрі правової системи стає людина з її інтересами, правами, потребами. Доводиться, що ефективність законодавства тільки тоді може бути визнана достатньою, коли закони відповідають природі людини і забезпечують успішну взаємодію з комплексом основних якостей людини. Обґрунтовано, що законодавство має розвиватися на основі його взаємодії з легітимними у суспільстві духовними цінностями, ідеалами.

Ключові слова: ефективність законодавства, захист прав людини, європейські цінності, ціннісні принципи.

Червинская Н. В. Эффективность законодательства и защита прав человека в контексте европейских ценностей

Автор исследует проблемы эффективности законодательства в разрезе европейских ценностей. В центре правовой системы становится человек с его интересами, правами, потребностями. Доказывается, что эффективность законодательства только тогда может быть признана достаточной, когда законы соответствуют природе человека и обеспечивают успешное взаимодействие с комплексом основных качеств человека. Обосновано, что законодательство должно развиваться на основе его взаимодействия с легитимными в обществе духовными ценностями, идеалами.

Ключевые слова: эффективность законодательства, защита прав человека, европейские ценности, ценностные принципы.

Chervinska N. The effectiveness of law and protection of human rights in the context of European values

The article examines the problem of the effectiveness of legislation in the context of European values. In the center of the legal system is a man with his interests, rights and needs. The author argues that the effectiveness of the legislation can only be considered sufficient if the laws of human nature and correspond to ensure successful interaction with a set of basic human qualities. Proved that the law should be developed on the basis of its interaction with legitimate society spiritual values, ideals.

Key words: efficiency legislation, human rights, European values, value principles

УДК 340.11

*Ірина Вікторівна Чорна,
асистент кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету
державної податкової служби України*

ЦІННІСНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНКРЕТИЗАЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Становлення української державності обумовлює необхідність модернізації правової системи суспільства, забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина.

Вирішення цих питань є можливим лише за наявності якісної системи законодавства. Це зумовлює актуальність обраної теми, яка пов'язана з дослідженням сучасних підходів до конкрети-